

**Co-funded by
the European Union**

**АКТИВУЮЧИЙ СЦЕНАРІЙ УРОКУ
розроблений в рамках проєкту
„ІННОВАЦІЇ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ”**

Тема:

**Теорії змови – як розпізнати і як захищатися від них?
(Риси конспірологічних наративів та їхній вплив на суспільні
позиції)**

1. Цілі уроку

Учень:

- розуміє, що таке теорії змови,
- може вказати їхні характерні риси та відмінності між теорією змови та достовірною інформацією,
- знає механізми виникнення та поширення теорій змови,
- розуміє їхній вплив на суспільні позиції, рішення окремих людей і груп,
- розвиває критичне мислення та вміння розпізнавати маніпуляції в інтернет-контенті.

2. Цільова група

Учні початкових шкіл

3. Методи навчання

- Мозковий штурм
- Міні-лекція з прикладами
- Робота в групах (аналіз конспірологічних наративів)
- Скерована дискусія
- Індивідуальна рефлексія
- Створення спільного списку правил захисту від теорій змови

Проект спільно профінансований Європейським Союзом

**Co-funded by
the European Union**

4. Навчальні матеріали / джерела

- Проектор або інтерактивна дошка
- Набір карток з короткими описами прикладів теорій змови (вигаданих і реальних, але нейтральних)
- Картка «10 сигналів теорії змови»
- Фліпчарт, маркери, клейкі картки
- Освітні та фактчекінгові сайти:
 - ЄС: <https://edmo.eu>
 - EUvsDisinfo: <https://euvsdisinfo.eu>
 - Польща: <https://demagog.org.pl>
 - Чехія: <https://manipulatori.cz>
 - Словаччина: <https://infosecurity.sk>
 - Україна: <https://www.stopfake.org>

5. Хід уроку (45 хв)

1. Вступ – чи кожна таємниця є змовою? (5–7 хв)

1. Активація знань учнів (мозковий штурм – 2 хв)

- Учитель записує на дошці слова «змова» та «теорія змови».
- Учні наводять свої асоціації – це можуть бути:
 - конкретні слова (напр. «таємниця», «приховування правди», «таємні домовленості»),
 - приклади відомих теорій змови (напр. про інопланетян, приховані ліки, таємні урядові експерименти),
 - емоції, пов'язані з такими оповідями (напр. страх, цікавість, гнів, непевність).
- Учитель записує відповіді на дошці, створюючи карту думок, яка показує різноманітність асоціацій учнів.

2. Навідні питання для короткої розмови (2–3 хв)

- Чи ви коли-небудь чули теорію, що «хтось приховує правду від світу»? Як вона звучала?
- Чому люди вірять у розповіді про таємні змови урядів, компаній чи відомих осіб?
- Чи кожна «дивна історія», знайдена в інтернеті, обов'язково є теорією змови? Як її відрізнити від звичайної плітки або правдивої інформації?
- Що ви відчуваєте, коли чуєте таку теорію – цікавість, страх, гнів?

Проект спільно профінансований Європейським Союзом

**Co-funded by
the European Union**

Учитель може навести нейтральний приклад:

«В одній країні поширювалася історія, що уряд додає заспокійливі речовини у питну воду, щоб контролювати людей. Ніколи не знайдено доказів, але багато людей у це повірили і почали пити лише бутильовану воду.»

Коротка розмова показує учням, що теорії змови виникають у різних сферах життя й викликають сильні емоції, навіть якщо немає фактів, які їх підтверджують.

3. Пояснення вчителя – змістовна інформація (2 хв)

- Теорія змови – це оповідь або наратив, згідно з яким якась група людей діє таємно, приховуючи правду чи шкодячи іншим, часто без подання достовірних, перевірених доказів.
- Теорії змови:
 - використовують емоції – страх, гнів, почуття загрози, потребу знайти винних,
 - з'являються особливо у важкі часи – під час криз, пандемій, воєн чи соціальних змін,
 - можуть сильно впливати на поведінку людей, навіть якщо є повністю хибними (напр. призводити до протестів, ворожості до інших груп, відкидання науки чи медицини).
- Не кожна таємниця є змовою: іноді відсутність інформації або неповні дані виникають через помилки, брак знань чи захист приватності, а не через «приховування правди від суспільства».

2. Міні-лекція: Що таке теорії змови і як вони діють? (10–12 хв)

1. Визначення теорії змови (2 хв)

- Теорія змови – це оповідь або пояснення певної події, ситуації чи явища, яке передбачає існування таємної групи людей, що діють приховано, маніпулюють суспільством, приховують правду або намагаються зашкодити іншим – найчастіше без подання сильних, підтверджених доказів.
- Такі теорії:
 - часто звучать сенсаційно й викликають сильні емоції (страх, гнів, недовіру),
 - обіцяють «таємні знання», до яких «звичайні люди» начебто не мають доступу,
 - легко доходять до аудиторії, бо дають прості відповіді на складні питання («хтось винен у всьому поганому»).

2. Характерні риси теорій змови (4–5 хв)

Проект спільно профінансований Європейським Союзом

**Co-funded by
the European Union**

1. Відсутність достовірних джерел

- Автори посилаються на анонімних «експертів», «таємні документи», «знайомих зсередини», яких неможливо перевірити.
- Джерела часто є сайтами з сумнівною репутацією, без фактів, наукових досліджень чи підтверджень.

2. Дуже прості та емоційні пояснення

- Складні явища, як-от пандемії, кліматичні зміни чи економічні кризи, пояснюються як цілеспрямовані дії «поганих людей».
- Замість фактів використовують сильні емоції – напр. «вони хочуть нас знищити», «світ у великій небезпеці».

3. Поділ на «добрих і злих» – ми проти них

- Теорії змови створюють просту картину світу: є «група злочинців», яка діє таємно, і є «жертви» (тобто «ми, звичайні люди»).
- Кожен, хто не погоджується з теорією, підозрюється в участі у змові.

4. Неможливість спростування

- Будь-яке заперечення теорії трактується як «доказ, що змова реальна».
- Якщо науковець, журналіст чи політик каже, що теорія хибна, прихильники вважають, що «він частина таємного плану».

5. Повторювані схеми

- Незалежно від теми, з'являються подібні мотиви:
 - «таємні еліти керують світом»,
 - «уряди приховують правду»,
 - «корпорації знищують людей заради прибутку»,
 - «ЗМІ брешуть, щоб щось приховати».
- Такі оповіді часто циркулюють роками у різних версіях, змінюються лише деталі.

Нейтральний приклад:

«Існує таємний план контролю погоди за допомогою супутників, який спричиняє повені й посухи, щоб знищити сільське господарство». – Відсутність доказів, анонімні джерела, емоційний меседж.

3. Механізми поширення теорій змови (3 хв)

• Соціальні мережі:

- Теорії змови поширюються швидко, бо сенсаційний контент отримує більше кліків та поширень.
- Люди реагують емоційно, перш ніж встигнуть перевірити правдивість інформації.

• Брак довіри до інституцій:

- У часи кризи люди часто втрачають довіру до урядів, ЗМІ, лікарів, науковців.
- Теорії змови заповнюють прогалину у розумінні світу, пропонуючи прості, хоч і хибні відповіді.

• Інформаційні бульбашки та алгоритми:

Проект спільно профінансований Європейським Союзом

**Co-funded by
the European Union**

- Соцмережі показують нам контент, подібний до того, який ми вже дивилися.
- Якщо натиснути на одну теорію змови, алгоритм починає підсовувати інші, посилюючи хибні переконання.

(Учитель може запитати учнів: «Чи помічали ви, що коли дивитися на YouTube одне відео про таємничі теорії, у рекомендаціях з'являється дедалі більше таких?»)

4. Вплив теорій змови на суспільство (2–3 хв)

- **Поширення страху й недовіри:**
 - Люди починають підозрювати всіх навколо, втрачають віру в науку та державні інституції.
- **Підрив наукових знань:**
 - Відкидання щеплень, медицини, наукових досліджень через хибні переконання.
- **Соціальна поляризація:**
 - Теорії змови ділять людей на групи «віруючих» і «невіруючих», що веде до конфліктів у родинях, громадах, навіть у цілих країнах.
- **Небезпечні рішення:**
 - Люди можуть робити шкідливі дії, напр. використовувати небезпечні «альтернативні терапії», уникати лікування, застосовувати насильство щодо груп, визнаних «винними».

5. Підсумок міні-лекції (1 хв)

- Теорії змови часто виникають через страх та непевність, але замість фактів базуються на чутках і припущеннях.
- Вони можуть бути шкідливими для окремих осіб, соціальних груп і цілих держав.
- Найкращий захист – критичне мислення, перевірка фактів у достовірних джерелах і обережність до сенсаційного контенту в інтернеті.

3. Групова вправа – «Чи це теорія змови?» (15–20 хв)

Мета вправи:

Розвиток умінь критичного мислення, розпізнавання конспірологічних наративів, відрізнєння фактів від історій без доказів та навчання способів перевірки інформації.

**Co-funded by
the European Union**

Поділ на групи:

Учні працюють у командах по 3–4 особи, щоб спільно аналізувати матеріали та порівнювати свої думки.

Матеріали:

- Набір з 4 коротких наративів (2 факти, 2 вигадані теорії змови).
- «Картка 10 сигналів теорії змови» – допоміжний список, що полегшує ідентифікацію фальшивих наративів.
- Таблиця для аналізу (надрукована або на аркуші А3/фліпчарті).

Прикладовий набір наративів:

1. **Історія 1 – факт:**
«Минулого місяця в місті Nova Park відкрили нову публічну бібліотеку з 20 тисячами книжок та доступом до комп'ютерів для мешканців. Проект профінансований із місцевих і європейських фондів».
2. **Історія 2 – теорія змови:**
«Згідно з анонімними джерелами світовий уряд планує запровадити мікрочіпи у всі нові паспорти, щоб відстежувати громадян 24 години на добу. Правда приховується від суспільства, а медіа мовчать про це».
3. **Історія 3 – факт:**
«За даними звіту Всесвітньої організації охорони здоров'я, торік у Європі зменшилася кількість захворювань на грип завдяки масовим щепленням і інформаційним кампаніям про гігієну».
4. **Історія 4 – теорія змови:**
«Кілька блогерів розкрили, що великі харчові компанії додають таємні речовини до популярних газованих напоїв, які нібито впливають на думки людей і полегшують маніпуляцію ними. Ніхто офіційно цього не підтвердив, але “знайомі з галузі” стверджують, що це правда».

Картка 10 сигналів теорії змови (для учнів)

1. Відсутність достовірних джерел або посилання на анонімних «експертів».
2. Таємнича, невизначена група винних («вони», «таємні еліти», «світовий уряд»).
3. Сильна емоційна мова (страх, гнів, загроза).
4. Брак доказів, але твердження формулюються як факт.
5. Дуже просте пояснення складних проблем («це змова проти людей»).
6. Неможливість спростування («хто не вірить, той частина змови»).
7. Текст звучить надто сенсаційно або неправдоподібно, щоб бути правдою.
8. Джерела посиляються лише одне на одне (немає незалежних підтверджень).
9. Обіцянка «таємних знань», доступних лише обраним.

Проект спільно профінансований Європейським Союзом

**Co-funded by
the European Union**

10. Історія повторює відомі схеми інших теорій змови (таємні плани, приховування правди, контроль людей).

Завдання для груп:

1. Визначте, чи кожна історія є фактом чи теорією змови.
2. Позначте сигнали попередження, які вказують на теорію змови (мінімум 2 для кожної історії).
3. Вкажіть емоції, які намагається викликати даний наратив (напр. страх, гнів, недовіра).
4. Запишіть, як можна перевірити правдивість інформації, користуючись напр. сайтами фактчекінгу (Demagog, StopFake, EUvsDisinfo).

Таблиця для аналізу

Історія №	Факт чи теорія змови?	Сигнали попередження (мін. 2)	Як можна перевірити правдивість?
1			
2			
3			
4			

Презентація результатів:

Проект спільно профінансований Європейським Союзом

**Co-funded by
the European Union**

- Кожна група обирає одну історію й обговорює свої висновки на форумі класу (2–3 хв).
- Учитель модерує дискусію, питає інші групи про відповідність оцінок і додаткові аргументи.
- Наприкінці разом створюється список «Як розпізнати теорію змови?», який залишається на дошці як підсумок уроку.

4. Дискусія: Чому ми віримо в теорії змови? (8–10 хв)

Мета дискусії:

- Усвідомлення учнями, що віру в теорії змови часто підсилюють емоції, брак знань або труднощі у розумінні складних явищ.
- Розуміння, як теорії змови впливають на суспільства, а також як можна зменшувати їхні наслідки.

Запитання до учнів (розширені):

1. Чому деякі люди легше вірять у розповіді про таємні змови?
 - Чи може це бути наслідком браку інформації або недовіри до медіа?
 - Чи важливо, хто розповідає історію (напр. відома особа, інфлюенсер, знайомий)?
2. Які емоції сприяють швидкому поширенню таких теорій?
 - Чи частіше ми ділимося контентом, що нас лякає, дивує чи обурює, ніж тим, що є спокійним і фактологічним?
3. Чи можуть теорії змови шкодити цілим громадам або державам? Як саме?
 - Чи можуть вони призводити до недовіри до лікарів, науковців, уряду?
 - Чи можуть вони викликати конфлікти між групами людей?
4. Чому іноді навіть розумні та освічені люди вірять у змови?
 - Чи йдеться лише про брак знань, чи також про бажання знайти прості пояснення складних ситуацій?
5. Як ми можемо захищатися від них – що варто перевіряти, перш ніж у щось повірити?
 - Які джерела варто порівняти?
 - Чи завжди можемо знайти підтвердження в наукових дослідженнях або незалежних медіа?
6. Чи можливо повністю усунути теорії змови з інтернету?
 - Що потрібно, щоб такі фальшиві матеріали не поширювалися так швидко?
 - Що важливіше: освіта користувачів чи блокування неправдивого контенту?

Проект спільно профінансований Європейським Союзом

**Co-funded by
the European Union**

Додаткова активізація:

- Учитель може попросити учнів навести короткі приклади, які вони чули в інтернеті (без зазначення осіб чи сайтів).
- Разом визначають, які елементи зробили історію правдоподібною, хоча вона ймовірно була фальшивою.

Висновки вчителя:

- Теорії змови працюють, тому що:
 - відповідають на людську потребу простих відповідей на складні питання,
 - викликають сильні емоції, що робить їх більш переконливими й легкими для поширення,
 - використовують відсутність повних знань або недовіру до інституцій і медіа.
- Наслідки можуть бути небезпечними:
 - послаблюють суспільну довіру, призводять до конфліктів і поляризації,
 - підривають наукові факти, що може бути небезпечно, напр. у сфері здоров'я,
 - сприяють дезінформації, яку використовують зацікавлені групи або ворожі держави.
- Як захищатися?
 - перевіряти інформацію в кількох незалежних джерелах,
 - користуватися сайтами фактчекінгу,
 - питати спеціалістів або вчителів про достовірні пояснення,
 - пам'ятати, що не кожна сенсаційна історія є правдою, а простіше пояснення часто є правильним (принцип бритви Оккама).

5. Підсумок і рефлексія (7–10 хв)

1. Індивідуальна вправа (3–4 хв)

Кожен учень отримує аркуш або записує в зошиті відповіді на наведені нижче речення, закінчуючи їх власними словами:

- «Я зрозумів/ла, що теорії змови часто виникають, коли...»
- «Найбільш підозрілим у таких оповідях є те, що...»
- «Перш ніж у щось повірити, я перевірю...»
- (Для охочих) «Емоції, які найчастіше з'являються при теоріях змови, це... і я знаю, що вони не обов'язково означають правду».

Проект спільно профінансований Європейським Союзом

**Co-funded by
the European Union**

Учитель може попросити 2–3 учнів зачитати свої відповіді (добровільно) або зібрати анонімні картки й зачитати приклади рефлексій.

2. Класна дискусія (2–3 хв)

Коротка розмова під модеруванням учителя:

- Які відповіді з'являлися найчастіше?
- Чи легко розпізнати теорію змови, чи це буває складно?
- Що допоможе нам залишатися пильними в майбутньому, коли ми натрапимо на сенсаційну історію в інтернеті?

3. Робота класу – створення списку правил (2–3 хв)

Учитель на дошці або фліпчарті пише заголовок: «5 способів захисту від теорій змови». Учні пропонують свої правила, які записуються, а потім разом обирають п'ять найважливіших.

Прикладовий список може виглядати так:

1. Шукай докази в кількох незалежних джерелах, бажано підтверджені дослідженнями або експертами.
2. Уникай емоційних повідомлень без фактів – якщо щось лякає або шокує, зупинись і перевір.
3. Постав питання: «Хто виграє від цієї історії?» – чи може хтось мати інтерес у її поширенні?
4. Користуйся сайтами фактчекінгу (напр. Demagog, EUvsDisinfo, StopFake).
5. Не поширюй неперевірений контент, навіть якщо він виглядає сенсаційно чи «таємно».

4. Висновки вчителя (1–2 хв)

- Теорії змови привабливі, бо пропонують швидкі й прості відповіді на складні питання й викликають емоції, але їм бракує достовірних доказів.
- Вони можуть шкодити окремим людям, соціальним групам і навіть цілим державам, тому важливо розвивати звичку перевіряти інформацію.
- Критичне мислення та здоровий скептицизм – найкращий захист від маніпуляцій і фальшивих наративів у мережі.

**Co-funded by
the European Union**

Словник понять

Поняття	Визначення
Теорія змови	Наратив, що передбачає таємні дії групи людей, які приховують правду, часто без доказів.
Емоційна нарація	Оповідь, що сильно апелює до емоцій (страху, гніву, недовіри) замість фактів.
Інформаційна бульбашка	Явище, коли користувач інтернету бачить здебільшого контент, що збігається з його поглядами, що посилює віру в теорії змови.
Дезінформація	Свідоме поширення неправдивої інформації з метою маніпуляції аудиторією.
Фактчекінг	Процес перевірки правдивості інформації на основі достовірних джерел і доказів.

7. Методичний посібник для вчителя

1. Приклади та навчальні матеріали

- Використовуй вигадані або нейтральні міжнародні наративи змови, щоб уникати втягування у локальні конфлікти чи суперечливі політичні й релігійні теми.
- Використовуй різноманітні формати контенту, які добре ілюструють механізми дії теорій змови:
 - короткі заголовки з пліткарських порталів і блогів,
 - пости з соцмереж (Twitter/X, Facebook, TikTok),
 - уривки з фільмів, подкастів чи відео з прикладами вигаданих теорій змови,
 - графічні «ланцюжки таємних планів», що часто з'являються в інтернеті.
- Підготуй «Картку 10 сигналів теорії змови» для учнів, щоб полегшити їм аналіз контенту під час групових вправ.

Картка 10 сигналів теорії змови

Мета картки: допомогти у розпізнаванні матеріалів, які можуть мати риси теорії змови. Використовуйте її, аналізуючи статті, пости, відео чи коментарі в інтернеті.

1. Таємничі «вони»
Текст натякає на існування невизначеної, могутньої групи («вони», «еліти», «приховані володарі»), яка контролює світ.
2. Відсутність конкретних доказів
Немає достовірних джерел, є посилання на «таємні документи» чи «інформацію, яку хтось здобув».

Проект спільно профінансований Європейським Союзом

**Co-funded by
the European Union**

3. Сенсаційні заголовки
Клікбейт у стилі: «Шокуюче відкриття!», «Правда, яку від тебе приховують!», «Дізнайся, поки не видалили!».
4. Викликання страху чи гніву
Матеріали мають на меті викликати сильні емоції замість передати факти.
5. Посилання на «приховану правду»
Твердження, що медіа, уряди чи науковці спеціально приховують факти від суспільства.
6. Неперевірювані теорії
Оповіді, які неможливо перевірити чи спростувати, бо «докази знищені» або «ніхто не наважиться це розкрити».
7. Змішування фактів з вигадкою
Поєднання реальних подій чи осіб із вигаданими сюжетами для додавання правдоподібності.
8. Ізоляція від інших джерел
Заклики «не вірити медіа» і брати інформацію лише з одного вузького джерела.
9. Власна мова й символи
Використання специфічних термінів, скорочень і символів, зрозумілих лише «посвяченим».
10. Обіцянка виняткових знань
Ідея, що лише отримувач контенту дізнається «справжню версію подій» і буде в «колі свідомих».

Підказка для учнів:

Під час аналізу матеріалу відміть у картці, які сигнали ти помітив. Якщо їх кілька – ймовірність, що контент має риси теорії змови, зростає.

2. Побудова безпечної атмосфери

- На початку уроку підкресли, що кожна людина іноді може повірити в теорію змови, оскільки такі історії є:
 - емоційними,
 - простими й легкими для запам'ятовування,
 - привабливими через обіцянку «таємних знань».
- Запевни учнів, що мета уроку – не висміювати чи оцінювати, а навчитися розпізнавати фальшиві наративи й захищатися від маніпуляції.
- Подбай про те, щоб учасники не дорікали одне одному за помилки в оцінці історій – замість цього став запитання: «Як ти думаєш, чому цей контент міг здатися правдоподібним?».

**Co-funded by
the European Union**

3. Модерація дискусії

- Заохочуй учнів обґрунтовувати свої відповіді й наводити можливі докази на підтвердження чи спростування даного наративу.
- Використовуй відкриті запитання: «Чому ти так вважаєш?», «Як це можна перевірити?», «Чи існують інші пояснення?».
- Покажи, що здоровий скептицизм – це позитивна риса, а перевірка джерел інформації – природний рефлекс відповідального користувача медіа.
- У дискусії реагуй на потенційно чутливі теми (напр. релігійні, медичні, політичні) нейтрально, скеровуючи розмову на аналіз механізмів, а не на оцінку поглядів.

4. Різноманітність форм роботи

- Окрім розмови й аналізу тексту, використовуй:
 - візуальні елементи (скріншоти постів, графіки «змовницьких схем»),
 - міні-сценки-драматизації («журналіст запитує автора теорії про докази»),
 - вікторини чи освітні онлайн-ігри (напр. Kahoot), які допомагають відрізнити факти від теорій змови.
- Можна запровадити коротку вправу «Fact or Fake?», у якій учні за 30 секунд вирішують, чи контент потребує перевірки.

5. Виховна мета уроку

- Розвиток критичного мислення, розуміння, як емоції й потреба простих відповідей впливають на віру в теорії змови.
- Зміцнення відповідальності за власні дії в мережі – що ми поширюємо, що коментуємо, як впливаємо на інших користувачів.
- Формування позиції свідомого й уважного користувача інтернету, який не поширює фейковий контент лише тому, що він звучить «таємничо» чи «сенсаційно».

6. Можливе розширення уроку

- **Міні-проект класу:**
 - Учні в парах або групах готують плакат чи інфографіку «Як не піддатися теоріям змови», який можна розмістити в класі чи шкільному коридорі.

Проект спільно профінансований Європейським Союзом

**Co-funded by
the European Union**

- Плакат може містити правила перевірки інформації, список «сигналів небезпеки» та короткі поради, як реагувати на фейкові наративи в інтернеті.
- **Домашнє завдання:**
 - знайти в інтернеті один сенсаційний матеріал і підготувати пропозицію перевірочних запитань, які слід поставити перед тим, як визнати його правдивим.

8. Наукові й освітні джерела

EDMO – European Digital Media Observatory

<https://edmo.eu>

– аналітика щодо теорій змови, їхнього впливу на суспільство та інструментів захисту від дезінформації.

EUvsDisinfo – проєкт Європейської служби зовнішніх дій

<https://euvsdisinfo.eu>

– база фальшивих наративів, зокрема теорій змови, звіти про вплив дезінформації на суспільні позиції.

UNESCO – Media and Information Literacy Curriculum for Teachers

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192971>

– освітня програма, що навчає розпізнавати дезінформаційні й конспірологічні наративи.

Польща: Demagog.org.pl

<https://demagog.org.pl>

– аналіз і спростування популярних теорій змови, посібники з фактчекінгу.

Чехія: Manipulátoři.cz

<https://manipulatori.cz>

– освітні статті про теорії змови, дезінформацію, маніпуляцію емоціями.

Словаччина: Infosecurity.sk

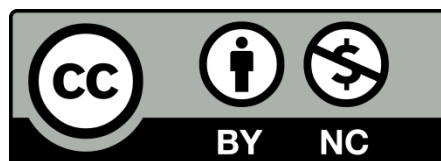
<https://infosecurity.sk>

– звіти про дезінформацію, поширення теорій змови в соцмережах у регіоні.

Україна: StopFake.org

<https://www.stopfake.org>

– приклади фальшивих наративів і теорій змови щодо поточних подій, освітні матеріали з перевірки інформації.

Проект спільно профінансований Європейським Союзом